

JÓZEFA MATEJEK

RODZINA ZASTĘPCZA SPOKREWNIONA JAKO ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

WSTĘP

Rodzina stanowi naturalne środowisko narodzin i rozwoju człowieka, jest także integralną częścią każdego społeczeństwa, a zatem wywiera istotny i znaczący wpływ na zachowanie się jednostek oraz ich stosunek do świata wartości, norm i wzorów postępowania. Rodzina odgrywa rolę wrażliwego „barometru” stanu organizacji lub dezorganizacji społeczeństwa, ponieważ jako grupa społeczna związana jest nierozzerwalnie z procesami przemian, które dokonują się w społeczeństwie i wszystkie niekorzystne zjawiska oraz problemy społeczne mogą wpływać na jej funkcjonowanie. Przemiany społeczne i ustrojowe w Polsce na przestrzeni ostatnich lat, a także obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna mają wpływ na warunki życia i funkcjonowania zarówno całego społeczeństwa, jak i poszczególnych rodzin. Zmiany te dokonują się pod wpływem wielu czynników, które wzajemnie się przenikają i warunkują, a ich różnorodność często generuje sytuacje trudne w życiu jednostek. Do grupy czynników mających bezpośredni wpływ na funkcjonowanie rodziny, należy zaliczyć zjawiska, które pojawiły się lub zaostrzyły w ostatnim czasie, między innymi: problemy w sferze warunków materialno-ekonomicznych i bytowych (sytuacja na rynku pracy – bezrobocie, ubóstwo), a także różnego rodzaju zjawiska określane mianem patologii (alkoholizm, narkomania, przemoc w rodzinie).

Niemniej jednak pomimo licznych zmian społeczno-historycznych, których wyrazem były przeobrażenia organizacji i stylu życia, rodzina pozostaje jednym z trwałych elementów życia człowieka i ma do spełnienia określone funkcje oraz zadania zarówno wobec swoich członków, jak i społeczeństwa. Prawidłowo i harmonijnie funkcjonująca rodzina daje poczucie bezpieczeństwa, zaspokaja potrzeby psychiczne i fizyczne swych członków, przede wszystkim potrzebę miłości, zrozumienia i wzajemnego wsparcia. Każde natomiast zaburzenie opiekuńczo-wychowawczych funkcji rodziny wywiera ujemny wpływ na kształtowanie się właściwych postaw moralnych oraz społecznej adaptacji dziecka.

Niekorzystnie zmieniające się warunki życia wielu rodzin coraz częściej uwidaczniają potrzebę tworzenia różnego rodzaju form pomocy rodzinie i dzieciom, w tym również tworzenia systemu pieczy zastępczej w postaci instytucji, osób i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom. W sytuacji, kiedy pomoc rodzinie nie przynosi spodziewanych rezultatów i nie ma możliwości rehabilitacji aktywności opiekuńczo-wychowawczej rodziny naturalnej, decyzją sądu dziecko zostaje z niej zabrane i wówczas umieszczenie go w zastępczym środowisku rodzinnym jest obecnie uważane za optymalne działanie.

1. RODZINA ZASTĘPCZA – RODZAJE I PODSTAWOWE ZADANIA

Pojawienie się w rodzinie trudności dotyczących wywiązywania się z podstawowych funkcji rodzicielskich, rodzi potrzebę zabezpieczenia opieki i wychowania dzieci ze strony państwa. Istotne uregulowania dotyczące sprawowania opieki nad dzieckiem w prawie polskim zostały zawarte w art. 72 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi, iż: „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”¹. A zatem zgodnie z tym zapisem, na państwo nałożony jest konstytucyjny obowiązek zapewnienia odpowiedniej opieki dzieciom w zastępstwie rodziny. Podobnie Konwencja o Prawach Dziecka w art. 20 pkt 1 zawiera zapis, z którego wynika, iż państwo ma obowiązek zapewnienia opieki nad dzieckiem poprzez pieczę zastępczą w przypadku braku możliwości wychowywania się w środowisku rodzinnym. Działania w tym zakresie zawiera również obowiązująca ustawa o

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483), art. 72 ust. 2.

wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r.², określając zasady i formy wspierania rodziny mającej trudności z wypełnieniem funkcji opiekuńczo-wychowawczych, a także formy sprawowania pieczy zastępczej rodzinnej lub instytucjonalnej. Ustawa nakłada także na jednostki samorządu terytorialnego, w tym na samorząd województwa³, obowiązek opracowywania Programu Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej, będącego integralną częścią strategii rozwoju województwa.

Od wielu lat wychowanie dziecka w rodzinie zastępczej uważane jest po adopcji za najlepszą formę opieki, dlatego wielu badaczy i organizatorów środowisk opiekuńczych dla opuszczonych i osieroconych dzieci zgodnie podkreślało pozytywne walory wychowawcze rodziny zastępczej. Trudno nie zgodzić się z tym twierdzeniem, biorąc pod uwagę wyniki prowadzonych analiz i badań tego środowiska⁴. Rodzice zastępczy opierając się na swojej wiedzy, przygotowaniu i wsparciu ze strony specjalistów, podejmują się pełnienia obowiązków opiekuńczo-wychowawczych względem dziecka, które z różnych uzasadnionych powodów nie może wychowywać się w rodzinie biologicznej. A. Kelm pisze: „poszukiwanie rodziny zastępczej dla dziecka osamotnionego wiąże się z niezaprzeczalnymi walorami rodziny jako środowiska opieki i wychowania. Rodzina ma największe szanse zapewnienia dziecku bliskich więzi osobowych zaspokajających przede wszystkim potrzeby psychiczne bezpieczeństwa, miłości, przynależności”⁵.

² Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2014, poz. 1188).

³ Tamże, art. 183, pkt 2.

⁴ Zob. E. RÓŻAŃSKA, A. TYNELSKI, *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*, Kielce: WSP 1981; S. KAWULA, *Pedagogiczne funkcjonowanie rodzin zastępczych*, „Studia Pedagogiczne” 58(1992); E. ŁUCZAK, *Środowisko wychowawcze rodzin zastępczych*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 1994, nr 1; Z.W. STELMASZUK, *Dziecko w rodzinie zastępczej*, w: E. MILEWSKA, A. SZYMANOWSKA (red.), *Rodzice i dzieci, psychologiczny obraz sytuacji problemowych*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej 2000; M. JAMROŻEK, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze (Analiza longitudinalna)*, Kielce: WŚ 2005; U. KUSIO, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze. Studium socjologiczne na przykładzie Lublina*, Lublin: UMCS 1998; L. WINOGRÓDZKA, *Rodziny zastępcze i ich dzieci*, Lublin: UMCS 2007; A. ŁUCZYŃSKI, *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcyjnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2008; M. JOACHIMOWSKA, *Rodzicielstwo zastępcze. Idea – problemy – analizy – kompetencje*, Bydgoszcz: UKW 2008; M. RUSZKOWSKA, *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich 2013; M. RUSZKOWSKA, *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*, Warszawa: CRZL 2013.

⁵ A. KELM, *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2000, s. 143.

W szerokim rozumieniu rodzina zastępcza może oznaczać każde środowisko wychowawcze utworzone przez osoby niebędące rodzicami naturalnymi dziecka. Jednakże tak szeroki kontekst ujęcia zastępczego rodzicielstwa budzi wiele niejasności – zarówno od strony społecznej, jak i prawnej, dlatego M. Safjan określając rodzinną opiekę zastępczą twierdzi, iż „mówiąc o rodzinach zastępczych mamy z pewnością na myśli środek opiekuńczy, którego celem jest zastąpienie dziecku wychowania w rodzinie własnej poprzez stworzenie warunków zbliżonych do tych, które istnieją w normalnie funkcjonującej rodzinie”⁶. Natomiast M. Andrzejewski wyjaśnia że „piecza zastępcza, to piecza nad dzieckiem przebywającym poza swym środowiskiem rodzinnym lub które ze względu na własne dobro nie może przebywać w tym środowisku. Piecza zastępcza jest roztaczana przez inne osoby niż rodzice lub przez specjalnie powołane do tego instytucje (w praktyce chodzi o rodziny zastępcze lub te placówki opiekuńczo-wychowawcze, które sprawują ją całodobowo przez wszystkie dni roku) ustanowiona w konsekwencji wydania orzeczenia przez sąd lub organ podlegający kontroli sądu”⁷.

Rodzina zastępcza jest zatem formą opieki całkowitej, okresowej, która powstaje wtedy, gdy małżeństwo lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim bierze pod opiekę i na wychowanie nie więcej niż troje dzieci – chyba że chodzi o rodzeństwo, wówczas za zgodą rodziny zastępczej oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej jest dopuszczalne umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci. Należy podkreślić, że między rodzicami zastępczymi i dzieckiem nie powstają takie skutki prawne jak przy adopcji. „Od adopcji odróżnia rodzinę zastępczą również to, że wraz z jej utworzeniem nie ulega zmianie stan cywilny umieszczonego w niej dziecka, a w szczególności dziecko nie przyjmuje nazwiska rodziców zastępczych. Rodzice zastępczy nie przejmują też nigdy pełnej władzy rodzicielskiej nad przyjętymi do siebie dziećmi. W odróżnieniu od osób adoptujących rodzice zastępczy w wypełnianiu swych zadań podlegają nadzorowi”⁸.

W ciągu kolejnych lat rodzina zastępcza przechodziła wiele przeobrażeń, co było uwarunkowane między innymi zmieniającą się polityką społeczną państwa. Zmiany te znalazły wyraz w udoskonalanych i nowelizowanych przepisach prawnych, które pozwalają nam prześledzić, jak w prawie polskim

⁶ M. SAFJAN, *Osamotnione dzieci. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1983, s. 13.

⁷ M. ANDRZEJEWSKI, *Rodziny zastępcze – problematyka prawna*, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora” 2006, s. 19.

⁸ M. ANDRZEJEWSKI, *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa: WSiP 1999, s. 85.

kształtowały i nadal kształtują się wytyczne dotyczące zastępczych form wychowania rodzinnego, jakie są rodzaje i cele zastępczego rodzicielstwa oraz jakie niosą ze sobą skutki prawne. Zgodnie z cytowaną ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, „formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza (spokrewniona, niezawodowa, zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna) oraz rodzinny dom dziecka”⁹.

Rodzinę zastępczą spokrewnioną z dzieckiem utworzyć mogą wstępni lub rodzeństwo dziecka, natomiast rodzinę zastępczą zawodową lub rodzinę zastępczą niezawodową tworzą małżonkowie lub osoby niebędące wstępnymi oraz rodzeństwem dziecka (w rodzinie zastępczej zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej w tym samym czasie może przebywać łącznie nie więcej niż troje dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej). Natomiast zawodowa rodzina zastępcza pełniąca funkcje pogotowia rodzinnego jest formą opieki, w której umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy, do czasu unormowania sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej jednak niż na 4 miesiące. W sytuacjach szczególnie uzasadnionych i za zgodą organizatora rodzinnej pieczy zastępczej pobyt dziecka może być przedłużony do ośmiu miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego, decydującego o dalszej sytuacji dziecka. Rodzina zastępcza zawodowa specjalistyczna podejmuje się opieki nad dziećmi, które legitymują się „orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, dzieci na podstawie ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich, małoletnie matki z dziećmi”¹⁰. Zgodnie z wytycznymi ustawodawcy, w rodzinnym domu dziecka może przebywać łącznie nie więcej niż ośmioro dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletność w trakcie przebywania w opiece zastępczej. W razie konieczności umieszczenia rodzeństwa, za zgodą prowadzącego dom oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii koordynatora, dopuszcza się umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci.

Przepisy przewidują umieszczenie dzieci w rodzinach zastępczych: na podstawie orzeczenia sądu rodzinnego oraz na wniosek rodziców – na podstawie umowy cywilnoprawnej. W świetle obowiązującego prawa udział sądu w czynnościach zmierzających do stworzenia dziecku nowego środowiska ro-

⁹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art. 39.

¹⁰ Tamże, art. 59, pkt 1.

dzinnego ma zagwarantować poprawność podejmowanych decyzji w kwestii wyboru rodziny, a także stwarza możliwości nadzoru nad sposobem wywiązywania się rodziny zastępczej z przyjętych zobowiązań. Wszystkim wymienionym rodzajom rodzin zastępczych przysługuje pomoc pieniężna, uzależniona od typu rodziny, która przyznawana jest na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w danej rodzinie.

Pełnienie funkcji rodziców zastępczych lub prowadzenie rodzinnego domu dziecka może podjąć się małżeństwo, jak również osoba samotna, jeżeli spełnia wymagania określone w art. 42 pkt 1 wymienionej ustawy. Osoby przyjmujące dziecko w charakterze rodziny zastępczej nie zastępują w sensie prawnym jego rodziców naturalnych, a jedynie zgodnie ze swą nazwą zastępują rodziców w wypełnianiu ich funkcji wychowawczych i opiekuńczych, nie zmieniając sytuacji dziecka w świetle przepisów prawa alimentacyjnego i spadkowego. Rodzice zastępczy podejmują się obowiązku pieczy bieżącej, co bezpośrednio wyznacza podstawowe zadania, jakie spełnia rodzina w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa, opieki lekarskiej, racjonalnego żywienia, dostarczania odpowiedniej odzieży, zapewnienie dziecku możliwości korzystania z dóbr kultury – czyli rodzina zastępcza jest zobowiązana do kompleksowego spełniania wszystkich świadczeń w zakresie utrzymania i wychowania dziecka. Ustawodawca szczegółowo określa, iż „rodzina zastępcza oraz rodzinny dom dziecka zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w szczególności:

- traktują dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej;
- zapewniają dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych;
- zapewniają kształcenie, wyrównywanie braków rozwojowych i szkolnych;
- zapewniają rozwój uzdolnień i zainteresowań;
- zaspokajają jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne;
- zapewniają ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka;
- umożliwiają kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej”¹¹.

Wymienione płaszczyzny działania rodziny zastępczej określają również obszar realizowanych przez nią funkcji, które nie różnią się od tych przypisy-

¹¹ Ustawa z 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, art. 40.

wanych każdej rodzinie naturalnej¹², a ponadto w środowisku rodziny zastępczej, obok wymienionych funkcji, dodatkowo jeszcze wyróżniamy „przyjęcie funkcji kompensacyjnych i reedukacyjnych [...] gdy weźmiemy pod uwagę rodzaj środowisk z których pochodzą dzieci [...] obok funkcji resocjalizacyjnej pojawia się funkcja profilaktyczna”¹³. Prawidłowa realizacja wymienionych funkcji bezpośrednio łączy się z właściwym procesem wychowania i socjalizacji dziecka w rodzinie zastępczej, ponieważ jakość i intensywność funkcji opiekuńczo-wychowawczych wypełnianych przez rodzinę zastępczą, niejednokrotnie staje się niezbędnym warunkiem w kierunku przezwyciężenia przez dziecko poczucia osamotnienia, a także daje możliwość kompensacji braków rozwojowo-wychowawczych. Należy zaznaczyć, iż w realizacji wskazanych zadań i funkcji podstawową kwestią jest przede wszystkim zapewnienie dziecku prawidłowego oraz stabilnego środowiska wychowawczego. Zadania te wymienia H. Cudak i zalicza do nich między innymi:

1. Stworzenie dziecku atmosfery wychowawczej charakteryzującej się życzliwością, wzajemnym zaufaniem, zrozumieniem, pomocą i porozumieniem.

2. Zapewnienie odpowiednich warunków kulturalnych poprzez przekazywanie dzieciom obowiązujących w społeczeństwie określonych wzorów zachowań, wartości i norm społecznych.

3. Pomoc dziecku w nauce szkolnej oraz zapewnienie mu odpowiednich warunków materialnych i psychologicznych dla pełnego rozwoju.

4. Przygotowanie dziecka do życia społecznego poprzez selekcję zachowań, odrzucenie negatywnych, a przyjmowanie w oddziaływaniach wychowawczych pozytywnych wzorów i postaw.

5. Przygotowanie dziecka do życia we współczesnym społeczeństwie, do mechanizmów wolnego rynku, przekazanie mu umiejętności porozumiewania się w grupie¹⁴.

Wypełniając obowiązki i zadania, rodzina zastępcza oraz prowadzący rodzinny dom dziecka współpracują z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, a także organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej w celu uzyskania jak najlepszych rezultatów w zakresie pomocy dziecku.

¹² Zob. S. KAWULA, J. BRĄGIEL, A.W. JANKE, *Pedagogika rodziny*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 1997, s. 57; Z. TYSZKA, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań: MEN 1991, s. 199.

¹³ U. KUSIO, *Rodzina zastępcza*, s. 75-76.

¹⁴ L. WINOGRODZKA, *Rodziny zastępcze*, s. 103.

2. RODZINA ZASTĘPCZA SPOKREWNIONA Z DZIECKIEM

Analizując funkcjonowanie opieki zastępczej nad dzieckiem, możemy zaobserwować proces systematycznego zwiększania się udziału rodzin zastępczych w sprawowaniu pieczy zastępczej. „W 2005 r. w rodzinach zastępczych przebywało 71% dzieci, natomiast w 2013 r. dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej stanowiły ok. 75% ogółu objętych opieką zastępczą, większość rodzin zastępczych stanowiły rodziny spokrewnione – 64,8% ogółu, dalej rodziny niezawodowe – 30,4% i rodziny zawodowe – 4,8%”¹⁵. Rodzinę zastępczą spokrewnioną ustanawia sąd rodzinny, a utworzyć ją mogą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, u których umieszczono dziecko w celu sprawowania nad nim pieczy zastępczej, będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka – czytamy w art. 41 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. O ustanowienie krewnego rodziną zastępczą mogą wystąpić także sami rodzice, gdy np. nie posiadają środków na utrzymanie dziecka lub wyjeżdżają na dłuższy okres za granicę. Ustawodawca zatem jednoznacznie określa krąg osób najbliższych dziecku, które mieszczą się w tej kategorii rodzin, niemniej jednak powinny to być osoby, które są w stanie zagwarantować właściwe wypełnianie powierzonych zadań, posiadające pełnię praw obywatelskich i cywilnych, nie były pozbawione praw rodzicielskich i opiekuńczych, posiadają odpowiednie warunki mieszkaniowe umożliwiające dziecku zaspokajanie jego indywidualnych potrzeb¹⁶. Rodzina zastępczej spokrewnionej na każde umieszczone dziecko przysługuje także świadczenie na częściowe pokrycie kosztów jego utrzymania. Szczegółowe zestawienie dotyczące liczby rodzin zastępczych w naszym kraju z podziałem na poszczególne rodzaje zawiera tabela.

Należy zaznaczyć, iż ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej zmieniła systematykę i nazewnictwo niektórych form pieczy zastępczej (według nowego podziału rodziną zastępczą spokrewnioną tworzą tylko wstępni lub rodzeństwo dziecka, przed wprowadzeniem ustawy do tej grupy rodzin zaliczano także pozostałych krewnych, natomiast rodziny niespokrewnione przekształciły się w rodziny niezawodowe, natomiast w ramach rodzin zawodowych ustawa nie wyróżnia rodzin wielodzietnych). Wzrost liczby

¹⁵ GUS, *Pomoc Społeczna i Opieka nad Dzieckiem i Rodziną w 2013 roku*, Warszawa 2014, s. 31-34.

¹⁶ Szczegółowy opis warunków dotyczących pełnienia funkcji rodziny zastępczej – art. 42 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Liczba rodzin zastępczych z podziałem na poszczególne typy w latach 2005-2013¹⁷

Lata	Rodziny spokrewnione z dzieckiem	Rodziny niezawodowe*	Zawodowe rodziny zastępcze**				Rodzinne domy dziecka
			Ogółem	Wielodzietne	Specjalistyczne	O charakterze pogotowia rodzinnego	
2005	35 592	5 790	625	152	40	469	X
2006	36 394	6 054	885	318	59	508	X
2007	36 788	6 267	1102	495	86	521	X
2008	36 880	6 326	1321	661	115	547	X
2009	36 762	6 200	1483	777	167	550	X
2010	36 673	6 242	1674	902	208	574	X
2011	36 701	6 227	1906	1035	252	625	X
2012	25 836	12 162	1843	x	264	543	228
2013	25 842	12 182	1906	x	256	551	330

Źródło: Opracowanie własne Departamentu Polityki Rodzinnej MPiPS na podstawie sprawozdań MPiPS-03 oraz sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za 2012 r. i 2013 r. (stan na dzień 30 grudnia).

* – do 2011 r. rodziny niespokrewnione z dzieckiem

** – do 2011 r. zawodowe niespokrewnione z dzieckiem rodziny zastępcze

rodzin „niezawodowych” pomiędzy rokiem 2011 a 2012 wynika zatem ze zmiany typologii i definicji.

Rodziny zastępcze spokrewnione stanowią zdecydowaną większość rodzin zastępczych funkcjonujących w naszym kraju (ogółem w rodzinach zastępczych spokrewnionych przebywało 56,9% dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka)¹⁸, a wśród nich dominują rodziny, w których role rodziców przejmują dziadkowie dziecka – co skłania niejednokrotnie do refleksji nad świadczoną przez nich opieką. Sądy rodzinne uznają korzystniejsze dla dziecka pozostanie wśród najbliższych krewnych, niż umieszczenie go u rodziny obcej lub w placówce opiekuńczej. Oczywiście nie można temu rozumowaniu odmówić słuszności – ale zdarzają się przypadki, że wybierając w ten sposób rodzinę zastępczą, w istocie pozostawiamy dziecko w tym samym środowisku, często niewydolnym wychowawczo i patologicznym społecznie.

¹⁷ <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> [dostęp: 26.01.2015]

¹⁸ GUS, *Pomoc Społeczna i Opieka nad Dzieckiem i Rodziną w 2013 roku*, s. 35.

Natomiast rodziny zastępcze, w których opiekę sprawuje dorosłe rodzeństwo, tworzone są najczęściej w sytuacji śmierci rodziców bądź rodzica sprawującego dotychczas władzę rodzicielską, ale oczywiście przyczyną może być również problem uzależnienia rodziców, brak należytej opieki i wychowania oraz zaniedbanie. Dane liczbowe z 2013 r. wskazują, że 52,8% ogółu rodzin zastępczych stanowią osoby w przedziale wiekowym między 51-70 lat; 6,3% ogółu rodzin zastępczych (głównie spokrewnionych) i rodzinnych domów dziecka było prowadzonych przez osoby w wieku powyżej 70 lat, natomiast zaledwie 0,5% – przez osoby poniżej 21 roku życia¹⁹.

Analizując funkcjonowanie rodzin zastępczych spokrewnionych, warto zwrócić również uwagę na fakt, że dziadkowie ze względu na zaawansowany wiek lub nie najlepszy stan zdrowia, pomimo usilnych starań i dużego zaangażowania, nie zawsze mogą otoczyć dziecko właściwą opieką oraz odpowiednim wychowaniem. Niemniej jednak od wielu lat stanowią grupę, która najczęściej podejmuje opiekę, czego dowodzą badania przeprowadzone między innymi przez: A. Tynelskiego²⁰, Cz. Kępskiego²¹, M. Kolankiewicz²², U. Kusio²³, L. Winogrodzką²⁴, A. Łuczyńskiego²⁵, M. Ruszkowską²⁶.

Bez wątplenia w grupie rodzin zastępczych spokrewnionych utworzonych przez dziadków kwestia wieku jest istotnym elementem – pomimo iż ustawa nie określa granicy wieku dla opiekunów zastępczych, jednakże wraz z wiekiem obniża się sprawność fizyczna, zwiększa się również tzw. różnica pokoleniowa, która niejednokrotnie wpływa na wzajemne relacje i zrozumienie. Jak pisze Z.W. Stelmaszuk: „dziadkowie to ludzie w podeszłym wieku, obciążeni problemami zdrowotnymi, często pozostający w trudnej sytuacji finansowej. Podjęcie funkcji rodziny zastępczej jest dla nich szczególnym wyzwaniem, któremu nie będą w stanie właściwie sprostać bez stałego wsparcia profesjonalistów oraz szerszego grona osób z rodziny i najbliższego otocze-

¹⁹ Tamże.

²⁰ A. TYNELSKI, *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1976, nr 3.

²¹ Cz. KĘPSKI, *Rodziny zastępcze w województwie lubelskim*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1985, nr 2.

²² M. KOLANKIEWICZ, *Rodziny zastępcze*, w: M. KOLANKIEWICZ (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, Warszawa: WSiP 1998, s. 282.

²³ U. KUSIO, *Rodzina zastępcza*, s. 89 i 131.

²⁴ L. WINOGRODZKA, *Rodziny zastępcze*, s. 126.

²⁵ A. ŁUCZYŃSKI, *Dzieci w rodzinach zastępczych*, s. 134.

²⁶ M. RUSZKOWSKA, *Diagnoza rodzin zastępczych*, s. 28.

nia”²⁷. Podobnie A. Łuczyński stwierdza: „charakterystyczną cechą rodzin zastępczych spokrewnionych zasługującą na podkreślenie jest fakt, iż w tym typie rodzin średnia wieku rodziców zastępczych jest najwyższa w porównaniu z pozostałymi rodzinami, co w praktyce oznacza, iż w większości tych rodzin funkcje rodzica zastępczego dla wnuków pełnią samotne babcie w starszym wieku, a to z kolei wpływa ujemnie na stan ich wzajemnych kontaktów i tym samym słabsze zaspokojenie potrzeb psychicznych podopiecznych”²⁸. Analizy wyników badań dotyczące rodzin zastępczych wielokrotnie wykazały, że zarówno podeszły wiek, jak i nie najlepszy stan zdrowia opiekunów mogą być przyczyną mniejszej wydolności wychowawczej oraz problemów w realizacji funkcji rodziny, a zatem „znaczna ilość problemów, które są udziałem tej właśnie grupy, ma niewątpliwie związek z wiekiem opiekunów i stopniem ich sprawności psychoruchowej i intelektualnej”²⁹.

3. RELACJE Z RODZICAMI BIOLOGICZNYMI DZIECI W RODZINACH ZASTĘPCZYCH SPOKREWNIONYCH – SZANSE I ZAGROŻENIA

Niewątpliwie jednym z zadań, które pojawia się przed rodziną zastępczą, jest podtrzymanie kontaktu z rodziną biologiczną dziecka. Przede wszystkim realizacja tego obowiązku uzależniona jest od decyzji sądu oraz postawy rodziny biologicznej, która w żaden sposób nie powinna zakłócać zarówno prawidłowego rozwoju dziecka, jak i funkcjonowania rodziny zastępczej. Czasami jednak pojawiają się w tym obszarze problemy, które wynikają z „zależności rodzinnych” i towarzyszącym im emocjom, np. kiedy rodzice biologiczni nie potrafią pogodzić się z faktem i zaakceptować tego, że ich dziecko wychowuje siostra lub brat dziecka. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż rodziny zastępcze, w których opiekę sprawuje dorosłe rodzeństwo „wchodząc w role rodziców”, podobnie jak w przypadku dziadków, również nie ma łatwego zadania, ponieważ i w tym wypadku zaburzony zostaje porządek w dynamice życia rodzinnego, a sytuacja taka może wywoływać konflikty oraz problemy o charakterze wychowawczym. Zwłaszcza jeżeli opiekę

²⁷ Z.W. STELMASZUK, *Dziecko w rodzinie*, s. 107.

²⁸ A. ŁUCZYŃSKI, *Dzieci w rodzinach zastępczych*, s. 219-220

²⁹ Zob. J. MATEJEK, *Działalność ośrodków adopcyjno-opiekuńczych w procesie przygotowania i wspierania rodzin zastępczych*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2008, s. 117.

przejmuje rodzeństwo niemające doświadczenia osobistego w wychowywaniu dziecka, to oczywiście z racji mniejszej różnicy wiekowej może bardziej rozumie problemy młodszego rodzeństwa, ale skupiając się na zapewnieniu mu bezpieczeństwa, otoczeniu troską i opieką, może nie dostrzegać wielu zagrożeń i niekonsekwencji w codziennym postępowaniu.

W rodzinach zastępczych spokrewnionych obok problemów, które mogą zdarzyć się w procesie wychowania w każdej rodzinie, dodatkowo pojawiają się kwestie związane z funkcjonowaniem rodziny naturalnej dziecka: „w rodzinie zastępczej, obok problemów towarzyszących prawie każdemu procesowi wychowawczemu mogą występować dodatkowe czynniki związane z przeżyтыми w rodzinie naturalnej sytuacjami zaniedbania, znęcania się nad dzieckiem, biedą lub chorobami psychicznymi lub somatycznymi rodziców”³⁰. Zdarzają się również sytuacje, w których rodzice dziecka nadal mieszkają razem w tym samym mieszkaniu z dziadkami oraz dzieckiem i wówczas w życiu dziecka tak na prawdę niewiele się zmienia. W rodzinie zastępczej spokrewnionej dziecko jest też postawione w sytuacji konfliktu lojalnościowego – dziadkowie czy rodzice: kogo słuchać? komu ufać? – mając problemy z rozwiązaniem tej sytuacji, niejednokrotnie reaguje ono złym przystosowaniem i zaburzeniami zachowania. Taka ambiwalencja uczuć i różnorodność postaw, którą przejawia dziecko, wymaga ogromnej cierpliwości i zrozumienia ze strony rodziców zastępczych, dla których również jest tutaj trudna podwójna rola: stanowczych opiekunów i rozpieszczających dziadków. Na tym etapie najważniejszym zadaniem jest właściwe zaspokojenie potrzeb psychicznych, a zwłaszcza potrzeby przynależności emocjonalnej (potrzeba afiliacji), a także budowanie dobrej relacji z dzieckiem, a następnie uczenie go radzenia sobie z emocjami. Pojawia się tutaj niewątpliwie trudna sytuacja, ponieważ z jednej strony mamy do czynienia z podejmowanymi przez rodzinę zastępczą zadaniami związanymi z otoczeniem dziecka, właściwą opieką i wychowaniem, a z drugiej zdarza się, że dziecko nie widzi potrzeby i nie rozumie powodów odseparowania go od rodziny biologicznej, nie akceptuje tego stanu i w opiekunach zastępczych upatruje przyczyny swoich problemów.

Zasadniczym zagrożeniem dla prawidłowego funkcjonowania rodziny jest zamiana ról – dziadkowie zastępują rodziców. Na tej płaszczyźnie pojawia się również wiele problemów o charakterze wychowawczym, które mogą być konsekwencją zbyt dużej pobłażliwości i wyrozumiałości zarówno względem przydzielanych dzieciom obowiązków domowych (np. wyniesienie śmieci,

³⁰ L. WINOGRODZKA, *Rodziny zastępcze*, s. 103.

pomoc przy sprzątanu mieszkania), jak również nierespektowania poleceń opiekunów zastępczych przez dzieci, zwłaszcza w okresie adolescencji. Prezentowaną postawę, niejednokrotnie większej tolerancji, dziadkowie tłumaczą jako chęć zrekompensowania wnukom nieobecności rodziców naturalnych oraz „wynagrodzenia im błędów”, jakie popełnili ich rodzice.

4. TRUDNOŚCI SZKOLNE DZIECI Z RODZIN ZASTĘPCZYCH SPOKREWNIONYCH

W grupie rodzin zastępczych pojawiają się również problemy dydaktyczne związane bezpośrednio z nauką szkolną³¹ i trudnościami, jakich nauka przysparza dzieciom, i nie chodzi tylko o opanowanie wiadomości z poszczególnych przedmiotów, ale o brak systematyczności w jej przyswajaniu (częste opuszczanie lekcji, wagarowanie). Wynika to między innymi z faktu zaniedbań w tym względzie ze strony rodziców biologicznych, nieprzywiązywania uwagi do nauki, lekceważenia obowiązków szkolnych, braku pracy z dzieckiem, poświęcenia mu uwagi, sprawdzenia odrobionych lekcji, wytłumaczenia lub próby interpretacji niezrozumiałych treści. Uzyskiwane niskie wyniki w nauce mogą być też odzwierciedleniem relacji dziecka z rówieśnikami, braku akceptacji, niskiego poczucia własnej wartości i zagubienia. Przebywając w rodzinie zastępczej, dziecko ma obowiązek pobierania nauki szkolnej, ale także ma możliwość pełnego uczestnictwa w różnych formach zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, które stanowią różnorodne płaszczyzny kształcenia i rozwijania zainteresowań. Nie zawsze dziadkowie w roli rodziców zastępczych z uwagi na obniżoną sprawność fizyczną i psychiczną mają możliwości bezpośredniej pomocy dziecku w nauce, dlatego aby eliminować zaistniałe problemy i nie dopuszczać do wystąpienia nowych, koniecznością jest kontakt ze szkołą, a szczególnie z pedagogiem. Rola pedagoga szkolnego w takich sytuacjach polega na organizowaniu odpowiedniej pomocy w postaci pracy w grupach wyrównawczych, a w przypadku dzieci mających trudności w nauce na skutek defektów rozwojowych – organizowania tzw. zespołów reedukacyjnych, oraz skierowanie na konsultacje do poradni psycho-

³¹ Kwestie dotyczące nauki szkolnej dzieci z rodzin zastępczych podejmowali między innymi: E. RÓŻAŃSKA, A. TYNELSKI, *Rodzina zastępcza jako forma opieki*; U. KUSIO, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*; L. WINOGRODZKA, *Rodziny zastępcze*; A. ŁUCZYŃSKI, *Dzieci w rodzinach zastępczych*.

logiczno-pedagogicznej badanie w kierunku dysgrafii, dysleksji oraz określenia poziomu intelektualnego.

Analiza sytuacji rodzinnej dzieci kierowanych do rodzin zastępczych pokazuje, że niejednokrotnie w domu rodzinnym doświadczyły zaniedbania, były świadkiem konfliktów, przemocy, dlatego mogą być obarczone wieloma trudnymi problemami natury psychospołecznej i zdrowotnej, konsekwencją których bywają trudności w nauce szkolnej, problemy osobowościowe i kłopoty z przystosowaniem się do nowych warunków³². Rodziny zastępcze w pierwszej kolejności muszą kompensować braki i zaniedbania również edukacyjne, powstałe w wyniku wadliwego postępowania rodziny naturalnej, dać dzieciom poczucie bezpieczeństwa, miłości i ciepła rodzinnego. W tej kwestii rodziny zastępcze spokrewnione mają nieco ułatwione zadanie, ponieważ dziecko kierowane jest pod opiekę osób, które zna – pozostaje w rodzinie, czyli eliminujemy stres związany z osobami obcymi. Ponadto trafia do domu (dziadków lub rodzeństwa), w którym wielokrotnie już bywało, zna to miejsce, mogło również w sytuacjach „kryzysowych” czasowo mieszkać, co dodatkowo przemawia na korzyść wzajemnych pozytywnych relacji. A ponadto rodzina spokrewniona zachowuje ciągłość kontaktów rodzinnych – dziecko ma możliwość nieograniczonych relacji z pozostałymi krewnymi (ciocie, wujkowie, kuzyni), co dodatkowo czyni tę zmianę w życiu dziecka łatwiejszą do zaakceptowania. „Dobre stosunki rodzą w dziecku poczucie emocjonalnego bezpieczeństwa, które ułatwia rozwinięcie jego ambicji, planów na przyszłość i społecznego zaangażowania, natomiast złe stosunki rodzą wszystkie przeciwne wymienionym cechom”³³. Należy zwrócić uwagę, iż może pojawić się tutaj ze strony opiekunów zastępczych nadmierna koncentracja uczuciowa na dziecku, przesadna troska, ochrona i nadopiekuńczość, które w dłuższej perspektywie nie będą służyły właściwym relacjom i rezultatom wychowawczym.

PODSUMOWANIE

Rozważając funkcjonowanie rodziny zastępczej spokrewnionej, warto zwrócić uwagę również na czynniki, które mogą mieć dodatkowy wpływ na całość procesu wychowania dziecka w rodzinie, a mianowicie:

³² Por. E. ŁUCZAK, *Środowisko wychowawcze rodzin zastępczych*; Z.W. STELMASZUK, *Dziecko w rodzinie zastępczej*, s. 100-103.

³³ J. REMBOWSKI, *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa: WSiP 1986, s. 104.

- wiek dziecka w chwili umieszczenia w rodzinie zastępczej,
- wcześniejsze miejsce zamieszkania dziecka (rodzina zamieszkująca wspólnie w jednym gospodarstwie domowym lub całkowicie oddzielnie),
- częstotliwości kontaktów z dziadkami,
- zaangażowanie dziadków w proces opieki nad dzieckiem,
- jakość wzajemnych relacji (wspólne zainteresowania, formy spędzania czasu wolnego, rozmowy, uczestnictwo w spotkaniach środowiskowych, np. w szkole/świątlicy z okazji dnia babci-dziadka itd.).

Przed opiekunami zastępczymi stoją zadania opiekuńczo-wychowawcze, dotyczące wszystkich obszarów życia dziecka, począwszy od zapewnienia odpowiednich warunków bytowych, przez obszar zdrowotny, edukacyjny, właściwej organizacji czasu wolnego, sfery emocjonalnej, kontaktów rówieśniczych, dlatego konieczne jest rozpoznanie możliwości i warunków opiekunów zastępczych oraz właściwej pomocy i wsparcia w trakcie pełnienia przez nich opieki nad dzieckiem. „Praca ze spokrewnioną rodziną zastępczą powinna uwzględniać na różnych etapach działania:

- przygotowanie rodziny do pieczy zastępczej (konsultacje, warsztaty),
- przygotowanie dziecka do zmiany środowiska, mimo iż trafia do kogoś z rodziny (dziadkowie, dorosłe rodzeństwo),
- specjalistyczną opiekę nad rodziną zastępczą, umożliwiającą poprawę jej codziennego funkcjonowania i zmierzenie się z nierozwiązanymi problemami z przeszłości (w szczególności dotyczących relacji z własnymi dziećmi, niewywiązującymi się z obowiązków rodzicielskich),
- organizowanie grup psychoedukacyjnych czy wsparcia dla opiekunów z rodzin spokrewnionych, dających szansę na odreagowanie trudności, ale także wspólne poszukiwanie rozwiązań,
- organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci z rodzin zastępczych (indywidualna praca, grupa socjoterapeutyczna, pomoc w problemach szkolnych)”³⁴.

Opieka nad dzieckiem w rodzinie zastępczej to poważne wyzwanie z uwagi na to, że powinna wypełnić braki naturalnego środowiska wychowawczego oraz „naprawić” popełnione przez rodziców biologicznych błędy opiekuńczo-wychowawcze. Warto pamiętać, że część dzieci kierowanych do rodzin zastępczych pochodzi ze środowisk będących źródłem różnego typu patologii

³⁴ E. KOZDROWICZ, E. BIELECKA, *Między chęcią a przymusem. Rozważania o spokrewnionych rodzinach zastępczych*, w: A. ROGUSKA, M. DANIELAK-CHOMAC, B. KULIG (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej teoria i praktyka*, Warszawa–Siedlce: Wyd. Fundacja na rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”, Wyd. Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce 2011, s. 140.

społecznych, niezaradności życiowej dorosłych bądź splotu niekorzystnych zdarzeń losowych, co ma swoje odzwierciedlenie w zachowaniu i rozwoju emocjonalnym dziecka. Zdecydowaną większość rodzin zastępczych spokrewnionych stanowią dziadkowie dziecka, którzy czasami nie do końca radzą sobie w nowej sytuacji, ale zazwyczaj pełni miłości i ciepła starają się zrekompensować wnukom niepowodzenia wychowawcze rodziców biologicznych. System opieki w rodzinie zastępczej ma na celu zaspokoić jedną z ważniejszych potrzeb dziecka, jaką jest stabilizacja jego sytuacji oraz realizacja potrzeby przynależności emocjonalnej, i pod tym względem zachowanie więzi rodzinnych przemawia na korzyść rodzin zastępczych spokrewnionych.

Nie można jednak zapominać, jak ważna jest pomoc rodzinie zastępczej w sprawowaniu opieki nad dziećmi, która powinna mieć charakter wielopłaszczyznowego wsparcia ekonomicznego, społecznego i emocjonalnego, dostosowanego do konkretnej sytuacji danej rodziny. W obliczu rosnącej liczby dzieci zaniedbanych i opuszczonych, rodzina zastępcza stanowi i zapewne stanowić będzie bardzo ważny element w systemie opiekuńczo-wychowawczym, ponieważ „w tym tkwi piękno rodzicielstwa zastępczego: że możemy dać szansę na szczęśliwe dzieciństwo, na normalne życie, być pomostem między dzieckiem a światem – to motywuje do działania. Sami również możemy zyskać wiele, bo jak kiedyś powiedziała jedna z zaprzyjaźnionych matek zastępczych o wieloletnim stażu: Każde dziecko, które pojawi się w naszym domu, to wielki dar”³⁵.

BIBLIOGRAFIA

- ANDRZEJEWSKI M., Rodziny zastępcze – problematyka prawna, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora” 2006.
- ANDRZEJEWSKI M., Prawna ochrona rodziny, Warszawa: WSiP 1999.
- Główny Urząd Statystyczny, Pomoc Społeczna i Opieka nad Dzieckiem i Rodziną w 2013 roku, Warszawa 2014.
- JAMROŻEK M., Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze (Analiza longitudinalna), Kielce: Wszechnica Świętokrzyska 2005.
- JOACHIMOWSKA M., Rodzicielstwo zastępcze. Idea – problemy – analizy – kompetencje, Bydgoszcz: UKW 2008.
- KAWULA S., Pedagogiczne funkcjonowanie rodzin zastępczych, „Studia Pedagogiczne” 58(1992).

³⁵ K. MIMIEC (red.), *Poradnik zastępczego rodzicielstwa*, Kraków: ROPS 2007, s. 21.

- KAWULA S., BRĄGIEL J., JANKE A.W., *Pedagogika rodziny*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 1997.
- KELM A., *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2000.
- KĘPSKI Cz., *Rodziny zastępcze w województwie lubelskim „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”* 1985, nr 2.
- KOLANKIEWICZ M., *Rodziny zastępcze*, w: M. KOLANKIEWICZ (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, Warszawa: WSiP 1998.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483.
- KOZDROWICZ E., BIELECKA E., *Między chęcią a przymusem. Rozważania o spokrewnionych rodzinach zastępczych*, w: A. ROGUSKA, M. DANIELAK-CHOMAĆ, B. KULIG (red.), *Rodzinne formy opieki zastępczej teoria i praktyka*, Warszawa–Siedlce: Wyd. Fundacja na rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”, Wyd. Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce 2011.
- KUSIO U., *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze. Studium socjologiczne na przykładzie Lublina*, Lublin: UMCS 1998.
- ŁUCZAK E., *Środowisko wychowawcze rodzin zastępczych, „Opieka, Wychowanie, Terapia”* 1994, nr 1.
- ŁUCZYŃSKI A., *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcyjnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2008.
- MATEJEK J., *Działalność ośrodków adopcyjno-opiekuńczych w procesie przygotowania i wspierania rodzin zastępczych*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2008.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. z 2014 poz. 1188.
- Poradnik zastępczego rodzicielstwa*, red. K. Mimiec, Kraków: ROPS 2007.
- REMBOWSKI J., *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa: WSiP 1986.
- RUSZKOWSKA M., *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich 2013.
- RUSZKOWSKA M., *Diagnoza rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich 2013.
- RÓŻAŃSKA E., TYNELSKI A., *Rodzina zastępcza jako forma opieki nad dzieckiem*, Kielce: WSP 1981.
- SAFIAN M., *Osamotnione dzieci. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1983.
- STELMASZUK Z.W., *Dziecko w rodzinie zastępczej*, w: E. MILEWSKA, A. SZYMANOWSKA (red.), *Rodzice i dzieci, psychologiczny obraz sytuacji problemowych*, red. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej 2000.
- TYNELSKI A., *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”* 1976, nr 3.
- TYSZKA Z., *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań: MEN 1991.
- WINOGRODZKA L., *Rodziny zastępcze i ich dzieci*. Lublin: UMCS 2007.
<http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> (dostęp: 26.01.2015).

RODZINA ZASTĘPCZA SPOKREWNIONA
JAKO ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

S t r e s z c z e n i e

W ramach systemu całkowitej opieki nad dzieckiem pozbawionym prawidłowo funkcjonującej rodziny naturalnej możemy wyróżnić zarówno rodzinne jak i instytucjonalne formy opieki zastępczej. Umieszczenie dziecka w środowisku zastępczym jest alternatywą w sytuacji, kiedy nie ma szans na zapewnienie mu właściwej opieki w jego rodzinie naturalnej. Rodzina zastępcza w procesie wychowania dziecka odgrywa ważną rolę, wypełniając jednocześnie wiele zadań i funkcji. Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa obowiązki rodziny zastępczej spokrewnionej z dzieckiem przejmują najbliższe osoby z jego rodziny- dziadkowie lub rodzeństwo. Jaka jest specyfika rodziny zastępczej spokrewnionej i jakich najczęściej doświadcza problemów – to podstawowe zagadnienia dotyczące funkcjonowania rodzin zastępczych spokrewnionych w procesie wychowania dziecka stanowiące treść przygotowanego opracowania.

Słowa kluczowe: rodzina zastępcza, dziecko, opieka, wychowanie.

A RELATIVE FOSTER FAMILY AS AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

S u m m a r y

As part of the overall care system of a child deprived of natural family functioning properly, we can distinguish both family and institutional forms of foster care. Placement of a child in a foster environment is an alternative in a situation where there is no possibility to provide the child a proper care of the biological family. The foster family plays an essential role in the child's upbringing during completion of numerous tasks and functions. In accordance with existing legal regulations, responsibilities of the foster family related to the child are taken over by the closest members of the child's family - grandparents or siblings. What is a character of the relative foster family and what problems they most frequently experience in the upbringing process of the child – these are the basic issues described in the prepared paper.

Key words: a foster family, a child, care, upbringing.